

Stille tocht 24 juli in Delft voor omgekomen gezin. Foto Roel Visser / HH

Rouw is liefde die zijn adres is kwijtgeraakt

Riet Fiddelaers-Jaspers is rouwdeskundige bij Expertisecentrum Omgaan met Verlies.

Vliegkamp MH17

Afval verwerk je, rouw niet. Rouw gaat niet over, het wordt een deel van je levensverhaal. We kunnen troost bieden, maar het verdriet niet wegnemen.

Sinds de ramp met MH17 is deze vraag vele malen gesteld: hoe lang gaat het duren voordat de nabestaanden over hun rouw heen zijn? Of als variant: hoe lang duurt het om rouw bij zo'n verlies te verwerken?

Het is menselijk en dus te begrijpen dat we willen weten waar we aan toe zijn. We zijn de controle kwijt en voelen ons machteloos. Om enig houvast te krijgen, stellen we vragen die ons misschien een beetje controle teruggeven. Alleen: zo werkt het niet.

Rouwen heeft te maken met gehecht zijn aan iemand, van iemand houden. Die liefde gaat niet over door de dood. Over liefde kom je niet heen, dus over rouw ook niet. Jean Jacques Suurmond schreef: Rouw is liefde die zijn adres is kwijtgeraakt. Het zoeken, het dwalen, met je ziel onder de arm, herkennen vele rouwendenden. Je weet niet waar je het zoeken moet.

Verwerken is ook een woord dat de lading niet dekt. Afval verwerk je, rouw niet. Het enige dat je in de loop van de tijd kunt doen met je verlies is verweven in je leven. Het wordt een deel van je levensverhaal, een hoofdstuk dat je er niet bij had willen hebben en er toch onlosmakelijk bij is gaan horen. Rouw blijft dus bij je, als deel van jouw persoonlijke levensgeschiedenis en gaat niet over. Dat betekent overigens niet dat alle nabestaanden hun leven lang ongelukkig blijven. Veel rouwendenden gaan, soms tot hun eigen verbazing, het leven ook weer omarmen. In het begin soms met gevoelens van schaamte (hoe kan ik lachen als mijn geliefde niet meer kan meegenieten) of schuld (mag ik me wel gelukkig voelen?). Het zijn twee sporen: op de achtergrond zijn het verlies en de rouw altijd aanwezig. Ze voeren wellicht niet meer de boventoon maar kun-

nen ieder moment geactiveerd worden door een gebeurtenis, een geur, muziek, een beeld. Dan is de rouw en het gemis weer even volop aanwezig, ook na vijf, tien, of zelfs vijftig jaar.

Rouwen is als een vingerafdruk: een ingrijpend verlies gaat gepaard met rouw maar de wijze waarop iemand dat doet, is uniek. Ik vind het altijd bijzonder om te ervaren hoe veerkrachtig mensen kunnen rouwen, zelfs bij verliezen waarvan we ons niet kunnen voorstellen dat je het leven nog kunt oppakken. Rouwendenden vinden vaak een eigen manier om betekenis te geven aan hun leven.

Rouwdeskundigen, zoals ikzelf, zijn in eerste instantie helemaal niet zo belangrijk. Het belangrijkste voor nabestaanden zijn de mensen die hen omringen. Als die hen een bedding kunnen bieden waar het diepe verdriet, de intense pijn, de enorme woede, de grote machteloosheid, het onmetelijke gemis en al die andere gevoelens op kunnen landen, daar is

Het belangrijkste zijn de mensen die de nabestaanden omringen

geen professional tegen opgewassen. En tegelijk is het het moeilijkste wat er is: het is een klus te blijven bij iemand die zulke intense gevoelens ervaart, wetende dat je niets, maar dan ook niets kunt doen om het op te lossen. Je eigen onmacht te voelen, met lege handen te staan en toch te blijven en de intensiteit te verduren. Probeer het maar eens, het valt niet mee. We willen troost bieden maar dat is iets anders dan verdriet wegnemen.

Wijlen professor Van Dantzig herleidde het woord troost tot trouw, trouw in je aanwezigheid. En trouw herleidde hij tot 'tree', boom. Ik zie dan een grote eikenboom voor me waar je in je diepste verdriet tegen kunt leunen, waar je ook tegenaan kunt schoppen of een gebroken hart in kunt kerven. En de boom blijft staan, dagen, weken, maanden en jaren, als een trouwe metgezel. Voor ons mensen is dat een hele opgave en toch is dat wat we te doen hebben.

Want, in de woorden van Wibe Veenbaas: het is het wezen van het bestaan, de dingen die niet overgaan.

Sociale dumping leidt tot oneerlijk speelveld

Peter van Dalen is europarlementariër voor ChristenUnie-SGP.

Sociaal Europa

Nederland moet het voortouw nemen in de strijd tegen de race to the bottom met arbeidsnormen.

Op één punt in de Europese politiek hadden en hebben vrijwel alle Nederlandse politici dezelfde opvatting: er moet in de EU een gelijk economisch speelveld zijn. Ondernemers en werknemers in Europa moeten gelijke kansen en spelregels hebben om te komen tot economische groei en ontwikkeling.

Terecht is dat 'level playing field' al vele jaren hét stokpaardje van Nederlandse regeringen in Brussel. Er gaat in de EU nauwelijks een Raad van Ministers voorbij of het gelijke speelveld is inzet van de betrokken Nederlandse minister.

Maar dit is niet genoeg. Ook de sociale belangen van werknemers moeten worden gerespecteerd. Landen en ondernemingen in Europa concurreren elkaar steeds meer op sociale rechten van werknemers. Wie de laagste lonen betaalt en de minste rechten aan werknemers verleent, ontwikkelt een oneerlijk speelveld en een té gunstig bedrijfsklimaat om de Europese markt te veroveren. Landen en ondernemingen met fatsoenlijke arbeidsnormen hebben geen andere optie dan te volgen en de arbeidsvoorwaarden te verlagen. De EU-lid-

staat met de laagste sociale normen gaat de Europese standaard bepalen. Zo ontstaat een 'race to the bottom': sociale dumping. Het Europese gelijke speelveld wordt een dwangveld voor ondernemers en werknemers.

Een sector die in het bijzonder door sociale dumping wordt getroffen is de transportsector. Deze week werd bekend dat IKEA het wegvervoer in Nederland en België laat uitvoeren door Slowaken met lage lonen en beperkte sociale rechten. Een Noorse luchtvaartmaatschappij wil met personeel uit Thailand gaan vliegen tussen West-Europa en Noord-Amerika. In de binnenvaart worden

regelmatig Filipijnse matrozen aangetroffen die werken via een Cypriotisch uitzendbureau, maar die mensen weten niet eens waar Cyprus ligt. En dit is nog maar het topje van de ijsberg. Als dit de toekomst van de transportsector wordt, blijft er binnenkort niets meer over van Nederland Transportland.

In het verleden heeft de Europese Unie wetgeving aangenomen om sociale dumping tegen te gaan. Zo kent het wegvervoer de cabotageregeling die bepaalt dat internationale chauffeurs maximaal 3 ritten per 7 dagen in een ander land mogen uitvoeren. Die regels worden echter door landen verschillend uitgelegd. Daar komt bij dat de handhavingscapaciteit in veel Europese landen beperkt is.

Europa moet de bakens verzetten. En Nederland moet daarin het voortouw nemen. Uitgangspunt moet zijn dat er een reële band is tussen het land waar het recht geldt van de arbeidsovereenkomst, en de voornaamste werkplek van de werknemer. De rechten van het land waar de werknemer de meeste tijd werkt, gelden. En, Nederland is in de eerste helft van 2016 voorzitter van de EU.

Het is daarom van belang dat nu al vanuit Den Haag de lobby naar Brussel op gang komt. Een lobby met als doel het stopzetten van sociale dumping. Een lobby die ik graag ondersteun.

Als de Europese Commissie dan in 2015 met voorstellen komt om de race to the bottom met arbeidsnormen te stoppen, kan Nederland als voorzitter begin 2016 spijkers met kloppen slaan en besluiten nemen. Als dat slaagt kan Nederland in de EU blijven pleiten voor een gelijk speelveld. En kunnen ondernemers op dat gelijke speelveld concurreren op basis van productkwaliteit in plaats van op uitgehohde sociale rechten van werknemers.

Ze werken bij een Cypriotisch uitzendbureau, maar weten niet waar Cyprus ligt

Nederland kan begin 2016 als voorzitter van de EU spijkers met koppen slaan

Bas van der Schot

EEN DAG VAN INTERNATIONALE ROUW